

Виконання творчих завдань на уроках музики в початковій школі

У статті розглянуто питання розвитку дитячої музичної творчості шляхом виконання різноманітних творчих завдань на уроках музики в початковій школі.

Ключові слова: творче завдання, імпровізація.

В статье рассмотрен вопрос развития детского музыкального творчества путем выполнения разнообразных творческих заданий на уроках музыки в начальной школе.

Ключевые слова: творческое задание, импровизация.

The question of development of child's musical creativity by means of implementation of various creative tasks at the lessons of music at primary school is considered in the article.

Key words: creative task, improvisation.

Формування творчої, мислячої особистості – одне з найважливіших завдань сучасної школи. В теорії та практиці навчання особливо гостро стоїть питання про розвиток творчих здібностей учнів, залучення їх до художньо-творчої діяльності. Важлива роль у цьому належить музичному мистецтву. Музика стимулює до творчої діяльності, формує пізнавальні та емоційно-мотиваційні функції, розвиває творче мислення й комунікативність, а також позитивні якості характеру: систематичність, працьовитість, наполегливість у досягненні мети.

Проблема формування здібностей дітей до творчої музичної діяльності багатогранна й різнопланова. Її вивчали психологи (Б. Ананьєв, Л. Виготський, Е. Голубєва, Г. Костюк, Б. Теплов та інші), музикознавці (Б. Асаф'єв, Л. Баренбойм, В. Медушевський, Є. Назайкінський, Б. Яворський), педагоги (В.

Верховинець, Н. Ветлугіна, Д. Кабалевський, М. Леонтович, К. Стеценко та інші). У сучасній вітчизняній музичній педагогіці ці питання розробляються досить активно (О. Лобова, Л. Масол, Є. Печерська, О. Ростовський). Усі науковці погоджуються з тим, що вирішення проблеми музичного розвитку дітей та їх творчих здібностей досягається через активну діяльність і пробудження природної емоційної чутливості.

Мета даної статті – розглянути шляхи розвитку дитячої музичної творчості у процесі виконання творчих завдань на уроках музики в початковій школі.

Виховна роль дитячої творчості підкреслюється багатьма науковцями. Так, Л. Виготський стверджував, що творчість є нормальним і постійним супутником дитячого розвитку [3]. Б.Асаф'єв вважав, що творчість сприяє глибшому засвоєнню музичного матеріалу [1]. Б.Теплов підкреслював важливість творчості в період початкового навчання, коли закладаються основи ставлення до мистецтва [9]. Н.Ветлугіна акцентує, що творчість є важливою умовою та засобом розвитку здатності до образного бачення світу [2]. Б.Яворський зазначав, що виховна цінність музичної творчості виявляється насамперед у самому процесі, бо він дає змогу вчителю спостерігати за розвитком музичної думки дитини [10].

Музична творчість активізує пам'ять, цілеспрямованість. У цьому процесі провідну роль відіграє синтез емоційної чутливості та мислення, абстрактного та конкретного, логіки та інтуїції, творчої уяви, активності, здатності швидко приймати рішення.

Творчість дітей пов'язана із самостійною діяльністю, з вмінням оперувати знайомим музичним матеріалом, знаннями, навичками тощо. Музичне пізнання в атмосфері творчості набуває розвиваючого характеру. Саме тому на уроках музики в початковій школі особливе місце має зайняти творча діяльність дітей. Варто підкреслити, що дитяча творчість на уроках музики, звісно, не мистецтво, а пізнавально-пошукова практика. Вона цінується за те, що учні самі відкривають

щось нове для себе в світі музики.

Аналіз методичної літератури з проблем дитячої творчості свідчить про важливість звернення до термінів "імпровізація" та "творчість". Нагадаємо, що імпровізація виникає під час виконання та створення музики і має виконавський аспект. Дитячу імпровізацію слід розуміти як просте музикування, видумування, тобто реалізацію пізнавально-діяльнісного аспекту в музичному мистецтві. Творчість потрібно розглядати ширше. Це розгорнутий процес створення нового, який складається з обмірковування задуму, засобів його втілення, удосконалення й оцінення результату.

Творче начало в молодших школярів проявляється в різних видах музичної діяльності на уроці: у відтворенні голосом нескладних мотивів; у виразних рухах під музику; у створенні ритмічного супроводу до музики; в оцінних судженнях про почуту музику; в осмисленні виконання пісень з елементами самостійної інтерпретації тощо.

Найелементарніший імпульс до творчості полягає в тому, щоб зацікавити дітей винаходом власного варіанту інсценізації пісні, власного елементарного інструментального супроводу, власної вправи для розспівування, власної інтерпретації музичного твору, підголосків і варіантів наспіву тощо.

До творчості можуть спонукати: віршований чи прозовий текст, його зміст, звукові фарби й інтонації (шлях від мовного ритмоінтонування до музичного); сама музика, глибоке проникнення в її світ: навчивши розрізняти в загальному потоці звучання окремі "музичні слова", "фрази", цілі "розповіді", учні відчують потребу самим "заговорити" цією, тепер уже близькою і зрозумілою їм "музичною мовою"; оточуючий дитину світ звуків — цокіт копит, щебетання птахів, стукіт падаючих крапель, вигуки голосів, дзенькіт дзвонів тощо; програмно-ілюстративні завдання; ритми рухів, у тому числі танцювальних, образних.

Активним засобом розвитку творчої активності дітей є творчі завдання. Вміст їх багато в чому залежить від особистої зацікавленості вчителя. Педагог

надихає учнів на творчі дії. Він пропонує ігрові творчі завдання, які створюють легку атмосферу уроку, сприяють емоційній чутливості. Це дуже важливо, бо саме в таких умовах найповніше розкриваються творчі здібності учнів.

У контексті нашого аналізу доцільно звернутись до комплексу творчих завдань, запропонованих О. Гумінською.

Творчі завдання на основі ритму — **ритмічні імпровізації**:

— "луна": учень проплескує ритмічний рисунок (РР), а інший — повторює ритмічний рисунок і додає новий;

— "питання -відповідь": учень проплескує РР питання, а інший — РР відповідь;

— ритмізація слів, словосполучень, віршиків, загадок, лічилок, примовок, приказок тощо;

— підбір слів до заданого РР (наприклад, назви рослин на РР "та-ті-ті-та");

— "ритмічні загадки": впізнати пісню, вивчену вправу за РР; на дошці записано ритмічну вправу з пропущеними тактами — учні проплескують та записують РР, якого не вистачає;

— ритмічний канон;

— імпровізації на основі ритмічної вправи: ставиться завдання змінити початок, кінець, метр (дводольність на тридольність чи навпаки), певні такти;

— створення ритмічного супроводу до вивчених пісень, танків, ігор.

Творчі завдання на основі мелодій — **мелодичні імпровізації**:

— мелодика слів, словосполучень, віршів... (наприклад, "сильний вітер", "легенький вітерець"; "сонечко сходить", "сонечко заходить");

— імпровізування на задані звуки, заданий ритм;

— домислити вступ, закінчення;

— імпровізований (речитативний) діалог учителя й учнів;

— "співацькі переклички": один учень чи учитель загадує мелодію (фразу, інтонацію), а інший повторює, змінивши темп, тембр, динаміку, РР;

— "запитання-відповідь": відповідь має мати чітке завдання (наприклад, відповідь на одному звуці, на стійких звуках, поступовий рух мелодії догори, вниз, зі

збереженням РР, з новим ритмом і т.п.);

— "пропущені місця": у вправі (поспівці), записаній на дошці, пропущено такти, які треба доскладати;

— ритмічно-мелодичні імпровізації (наприклад, у народному, джазовому стилі);

— імпровізація пісні або п'єси.

Мовні імпровізації починаються з пошуку емоційно-образних визначень характеру й настрою музики й передачі їх смислового значення у відповідному виразному тоні: радісно, ясно, тривожно, похмуро і т.п., а також інтонаційно-осмисленого читання тексту пісень під час їх виконання й розучування.

Наступний етап мовних імпровізацій — ритмізація (читання у власному ритмі) віршованих рядків: зразків дитячого літературного фольклору, дитячої поезії. Паралельно із завданням ритмізації вірша можна запропонувати учням подумати над тим, якими інтонаціями — маршовими, пісенними або танцювальними — можна озвучити даний вірш.

"Пісенні" вірші рекомендується виконувати співучо; "танцювальні" — з характерними для танцю рухами рук, ніг, корпусу, підкреслюючи мовними інтонаціями акценти; "маршові" — з відповідними цьому жанрові призовними інтонаціями, зображаючи кроки на уявних барабанах або "маршируючи" пальцями по столу. Таким чином, уже перші досліди мовних імпровізацій можна зв'язати з вихованням у дітей почуття жанрової приналежності вірша, відчуття його музикальності [4, 60].

У практиці **вокальної імпровізації** склався стереотип, в основі якого є вироблення в учнів уміння продовжити почату вчителем мелодію і завершити її, як правило, на тоніці заданої тональності. Д. Кабалевський пропонував нарівні з цим не відмовлятися від іншого — імпровізованих мелодій з виходом за межі звичних мажорно-мінорних ладових співвідношень, коли мелодія не обов'язково повинна завершуватися тонікою, а може йти у всілякі "питальні", "незавершені" інтонації [5].

Наведемо приклади вокальних імпровізацій.

Проспівування імен — творче завдання, що дається учням на початку знайомства. Проспівуючи питання-завдання типу: "Назви своє ім'я. Як тебе звуть? Давай знайомитися. Я — Галина Іванівна. А ти?" — учитель пропонує відповідати на музичне запитання музичною відповіддю. При цьому потрібно звернути увагу учнів на те, що можна називати-співати повне ім'я (Тетяна) або його короткий варіант (Таня). З перших уроків слід привчати дітей "співати" своє ім'я як можна виразніше, передавати в звучанні голосу свій характер або свій настрій в даний момент.

Серед вокальних творчих завдань також можуть бути: питання — відповідь — музичний діалог, музична бесіда між учителем і учнями, між парами учнів, між солістом і всім класом. Учитель пропонує дітям стати учасниками гри: співатиме запитання, а учням треба давати музичні відповіді — вигадувати мелодію й проспівувати її. Темою імпровізованого діалогу може бути обговорення організаційних питань (Хто сьогодні черговий?), бесіда після прослуховування музики (Якого характеру ця п'єса? Який композитор її написав?), перевірка нотної грамоти (Як називається цей знак? Що таке такт?). У музичних питаннях учителю необхідно урізноманітнювати їх інтонаційно-образний лад, ладове забарвлення, інтонацію (вигук, заклик, скарга, здивування та ін.).

Інструментальні імпровізації пов'язані з використанням найпростіших музичних інструментів. Якщо в класі є тільки ударні інструменти, то треба використати їх для ритмічного супроводу п'єс, пісень, музичних казок, мовних імпровізацій. Якщо в класі є звуковисотні інструменти, то можна вчити дітей підбирати підголоски до мелодій пісень, що виконуються, знаходити "остинатні" звуки основних гармонічних функцій — тоніки, субдомінанти й домінанти для супроводу деяких творів. Також можна запропонувати учням створити саморобні шумові інструменти з різних матеріалів.

Пластична творчість продовжує лінію розвитку емоційного відгуку дітей на музику через музично-ритмічні рухи. Для цього учитель музики підбирає музичні твори, що мають програмний зміст, або такі, у яких яскраво й наочно

розкривається музичний образ.

Інсценізація пісень є одним із часто вживаних форм музично-ритмічних рухів. "Розіграти" пісню завжди допоможе її яскрава образна основа ("Урок" Т.Попатенко, "Пісня Лисички" М. Лисенко).

З ігровими рухами тісно пов'язаний музичний фольклор, наприклад: українські народні пісні-ігри "Подольночка", "Ой, Василю, товаришу", "Бояре, ми до вас в гості", "А ми просо сіяли" та ін.

Жанрові особливості музики, а саме пісенність можна передати плавними рухами рук, а маршовість — крокуванням (звичайним, пальчиковим чи ручним). Виконання музики танцювального характеру сприяє освоєнню танцювальних рухів— кружляння у вальсі, кроку польки, граціозних поклонів і реверансів у менуеті; підстрибування, дробового кроку, притулів у народних танцях; змінного — в хороводах (лінійних, кругових, "змійкою"), кроку полонезу, характерних рухів рук, голови, корпусу тощо.

Інтоніційно-образний лад музики, що має яскравий образотворчий характер, може служити мотивом для виконання дітьми пластичних етюдів: хвилеподібними рухами рук учні можуть зображати картину моря ("Гра хвиль" з триптиха "Море" К.Дебюссі); хлібну ниву, що колишеться (уривки з кантати "Радуйся, ниво неполітая" М.Лисенка); похитуванням рук із саморобними квітами учні виконують "Вальс квітів" з балету "Лускунчик" П.Чайковського; поступово розкриваючи долоні рук, зображають бутон квітки, що розкривається, під музику "Ранку" з сюїти "Пер Гюнт" Е.Гріга.

З перших уроків музики учні вчаться реагувати на диригентські жести учителя під час розучування пісень. Пропонуючи дітям уявити себе в ролі диригента, можна диригувати спочатку власним співом, виділяючи логічні наголоси в тексті, кульмінацію в музиці, передаючи жестами характер пісні — штрихи, динаміку, особливості метра.

Спрямувати учнівську творчість можна не тільки в музичному, а і в інших напрямках — літературному, образотворчому, театральнo-драматичному. Зразком

літературних творчих завдань можуть бути: підбір або написання віршів до музики, творів-вражень про музику, творів на музично-естетичні теми, створення казок, легенд (учні обов'язково мусять виразно прочитати їх у класі). Наприклад, можна використати наступні завдання: підібрати вірші про природу; написати оповідання про любов українського народу до пісні; написати легенду, казку, де б головними героями були музичні інструменти, музиканти, власне, сама музика (вивчений на уроці музичний твір); скласти програму концерту.

Художньо-творча діяльність спрямована передусім на розвиток асоціативного мислення дитини, пошук ним таких виразних засобів у інших видах мистецтва, які б допомогли усвідомити зміст музичних образів. Так, музичні враження учнів можуть підсилюватися зразками **образотворчого мистецтва**. Творчими завданнями в цьому напрямку можуть бути: намалювати сюжети музичних творів, виліпити з глини, пластиліну персонажів музичних казок, п'єс, пісень; оформити програму та афішу концертів, музичних спектаклів; створити ескізи костюмів для дійових осіб опер, балетів, мюзиклів, фрагментів декорацій.

Під час ознайомлення з музичними творами, так чи інакше пов'язаними з картинами природи ("Дощик" В.Косенка, "Ранок" із сюїти Е.Гріга "Пер Гюнт", "Зимовий ранок" і "Пісня жайворонка" з "Дитячого альбому", п'єси з циклу "Пори року" П.Чайковського, "Дощ і райдуга", "Вечір" з "Дитячої музики" С.Прокоф'єва та багатьох інших) можна запропонувати учням підібрати кольори, фон, які б допомогли розкривати стани природи й душі людини, намалювати пейзаж, що відповідає музичному образу. Пропонуючи дітям завдання намалювати картину на тему програмного музичного твору, потрібно звернути їхню увагу на зображення характерних персонажів, пошук виразності кольору, ліній і штрихів малюнка, композиції.

Театрально-драматичні творчі завдання ґрунтуються на комплексній музичній імпровізації, яка поєднує у собі вокальну, інструментальну, рухову, танцювальну, ігрову, театралізовану діяльність учнів: театралізація вокальних творів, пісень-ігор, творів для слухання; колективне створення казок тощо.

Узагальнюючи сказане, варто зробити висновок, що різноманітність та системність виконання творчих завдань на уроці музики сприяє активізації творчих проявів дітей. При цьому необхідно: добирати музику, яка формує творчі навички і водночас відповідає дидактичним вимогам; використовувати методи роботи, що сприяють творчій активності; встановлювати, виходячи з теми, раціональні шляхи взаємодії різних видів діяльності на кожному уроці; пропонувати зразки творчості у різних видах музичної діяльності, різним способом імпровізувати; розробляти і ставити серії творчих завдань.

Література:

1. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – 2-е изд. – Л.: Музыка, 1973. – 144с.
2. Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини. – К.: Муз. Україна, 1978. – 255с.
3. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк: Кн. Для учителя. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 93с.
4. Гумінська О.О. Уроки музики в загальноосвітній школі: Методичний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 104с.
5. Кабалевский Д.Б. Основные принципы и методы экспериментальной программы по музыке для общеобразовательной школы. – М., 1975.
6. Лазаревська О.М., Науменко С.І. Творчість дитини і музичне виховання // Початкова школа. —1994. — №11. — С. 16-18.
7. Олексюк О.М. Музична педагогіка: Навчальний посібник. – К.: КНУКіМ, 2006. – 188с.
8. Печерська Е.П. Уроки музики в початкових класах: Навч. посібник. —К.: Либідь, 2001.— 272с.
9. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. – М. – Л.: АПН РСФСР, 1947. – 335с.
10. Яворский Б.Л. Статьи. Воспоминания. Переписка. – М.: Сов. Композитор, 1972. – 703с.

Автор статті – Олена Петрівна Прищепа, викладач кафедри естетичного виховання факультету початкового навчання Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

Домашня адреса: м. Чернігів, вул. Г. Полуботка, буд. 80, кв. 6.

Телефон: 620-299.